
SZEMLE

A LOKÁLIS ÉS GLOBÁLIS ÖSSZEOLVADÁSA: A KÍNAI FELSOÓKTATÁSI EXPANZIÓ

Amikor a recenszens erről a 2008-ban megjelent tanulmányról ír, az *Economist* és a *Financial Times* azt jelzi, hogy 2014 decemberére Kínáé lesz a világ legnagyobb gazdasága. Ezzel befejeződik az *American Century*, és a világgazdaság központja megoszlik a Csendes-óceán két partja között.

A tanulmány 1999-től 2008-ig követi a kínai felsőoktatás drámai expanzióját, ám az elemzett folyamatok lényegében egyenes vonalon folytatódtak 2014-ig, így a megállapítások érvényessége semmit sem veszített erejéből. Kína – a hasonló fejlettségű országok alap- és középfokú oktatást prioritizáló megközelítésétől eltérően – két öt éves tervben (2001–2005 és 2006–2010) óriási erőforrásokat mozgósított felsőoktatásának és kutatásának fejlesztésére. 1990 óta évi 30%-kal nőtt a hallgatólétszám, és 2002-től 2008-ig meghatszorozódott a diplomások száma.

A szerzők legfontosabb megállapítása az, hogy a felsőoktatás expanziója már komoly hatással van az egész oktatás rendszerére, de, számos okból kifolyólag, a jövőben számottevő globális hatásokkal is számolhatunk majd – elsősorban a globális tudástermelés és -elosztás piacain. De nem csak ott, 2008-ban az összes OECD-tagállam képzett munkaerőjének 40%-a már kínai volt, ami a globális tőkemozgásokba is megkerülhetetlen determinációkat épít be.

Az elemzett kínai történet egyik érdekessége, hogy az expanzió és a hozzá szükséges erőforrások stratégiai szintű állami döntések (high policy levels) eredményeképpen mozdultak meg, és a munkaerő-piaci igényeknek nagyon kevés szerepük volt a változásokban. Ez rövidtávon munkaerő-piaci feszültségekhez vezetett, hiszen

bizonyos gazdasági ágazatokban nagy tömegben jelentek meg magasan képzett fiatalok.

A tanulmány második fejezete az expanzió főbb irányait vázolja fel, és a méretekről igyekszik képet adni. A kínai expanzió erős stratégiai fókusszal indult, és – az ázsiai társakéhoz hasonlóan – a mérnökképzés és a természettudományok területén kiemelkedően erős volt. 2010-re Kína már évente háromszor több doktori fokozatú mérnököt képzett ki, mint az Egyesült Államok.

Az expanzió méltányosságra gyakorolt hatása vitatott. A bővülésből legkönnyebben a városi családok profitáltak, de a felvételi vizsgák országos rendszerének kifejlesztésével a vidékiek esélye is nőtt. Számszerűleg a vidéki hallgatók aránya a töredékről az összhallgatók majdnem felére nőtt, de a „dagály” eleve minden csoportnak megemelte a csónakját, azaz az expanzió mérete miatt a nyitás nem zéróösszegű játszma volt. A tanulmány nem megy ennél tovább, bár a méltányossággal kapcsolatos mélyelemzések ennél jóval töredezettebb folyamatokról árulkodhatnak. Ugyancsak hiányzik a térségi-tartományi dimenzió, noha a jó minőségű felsőoktatáshoz való vidéki hozzáférés e téren drámai különbségeket mutathat.

Az expanziót kezdettől fogva kemény minőségpolitikai megfontolások kísérték. Tíz elit egyetem kapott jogot országos felvételi vizsgák szervezésére, és ők szerezték meg az állami és önkormányzati források zömét is. A kormányzat az expanzióval *párhuzamosan* hirdette meg azt a programját, hogy ezek az egyetemek a világ vezető egyetemei közé emelkedjenek. (A nemzetközi rangsorok tanúsága szerint ez a folyamat egyenletes ütemben zajlik is). Az önkormányzati alapítású vagy a szovjet szakfőiskolai mintára létrejött intézmények azonban hatalmas törmelékhalmazként működtek az elit intézmények

hálózata mögött. Ezt a méretek is ösztönözték: egy 10–15 milliós városban szükségszerűen jön létre a felsőoktatás második és harmadik vonala. Az ezredfordulótól a széttörredezettséget tovább növelte a magánalapítású intézmények új nemzedéke. A kormányzat ezt már 1990-ben felismerte, és a mi Universitas-programunkhoz hasonló intézményi integrációkat kezdeményezett. 1990 és 2006 között 431 „konszolidáció” (merger) történt, zömük 1999 után.

A tanulmány nem ejt szót az intézményhálózat *másik* és talán lényegesebb konszolidációs erejéről (mert evidenciának veszi). A szovjet szakképzést leváltó amerikai *degree*-rendszer átvételével párhuzamosan kialakították az intézmények közötti funkcionális munkamegosztást. A kisebb intézmények jó része csak bachelorokat termel, és beszállítója a nagy egyetemeknek, ahol a mester- és doktori képzés folyik. Ez átláthatóvá, átjárhatóvá és mérhetővé tette az intézményhalmazok munkáját.

A drámai növekedést kezdettől fogva erős minőségpolitika egészítette ki; a növekedés fókusza az elit egyetemekre esik, ahol az újonnan felvett oktatók már *tenure* nélkül, kemény publikációs kvótákkal kerülnek alkalmazásra. Megváltozott az intézményfinanszírozás is, és a hallgatói normatíva mellett megjelentek a nemzetközi rangsorokban elfoglalt helyezés és akadémiai publikációk szempontjai is. 1998-ban az ún. 985-ös Projekt keretében 900 milliárd forintnyi forrást adtak az elit egyetemeknek minőségfejlesztésre. A fókusz erősségét jól jelzi, hogy 2003-ban az elit egyetemek a hallgatók egy százalékát oktatták, de ún. nemzeti kulcslaborjaik az éves kutatási pénzek felét kapták, a mesterhallgatók 20 és a doktoranduszok 30 százalékát képezték.

A szerzők az európai olvasó érdeklődésénél sokkal szűkebb terjedelemben írnak arról, hogy az expanzió sikere a 20 éven át folyamatosan 9-10 százalék körüli GDP-növekedéssel is magyarázható. Az elmúlt 20 évben *minden* robbanásszerűen fejlődött (pl. az infrastruktúra is), így a felsőoktatás története inkább szabály, mint kivétel. Ez a tény másolhatatlanná teszi a kínai példát, hiszen az általános társadalmi-gazdasági

modernizáció vihara nélküli indiai és más felsőoktatási befektetések eddig nem jártak hasonló társadalom-átalakító erővel. A kínai vezetés a Deng Xiaoping-féle nyitás és reform nyomán bekövetkező robbanásszerű fejlődést egy kritikus fejlődési szakasznak tartotta, és nagyon félt attól, hogy az ország befagy az alacsony hozzáadott értékű „világműhely” szerepébe. A felsőoktatás erőltetett fejlesztésétől a műhelyszerep gyors elhagyását és a nagy hozzáadott értékű termelésbe való gyors betörés segítését várták. Ami Európából nézve tervezett és bámolatossá méretű expanzió, az Kínából szemlélve kockázatos és kényszerű előremenekülés volt.

A tanulmánynak az országos hatásokkal foglalkozó része először az emberi tőke elméletéből kinövő megtérülési számításokat (rates of return) ismerteti. A szakirodalom ellentmondásos, a nyugati számítások nemzetközileg is kiemelkedően magas megtérülésről számolnak be, a kínai kutatások jóval szerényebb rátákat mutatnak ki. Spence és Arrow szűrőelmélete (screening and filtering) nyomán vita zajlik az alap- és mesterképzés arányairól is. Az alapképzésből kiözönlők viszonylag magas munkanélkülisége (vagy éppen egyszerűbb munkakörökben való elhelyezkedése) nyomán a mester- és doktori képzésbe fektetett hatalmas mennyiségű közpénz nem jó beruházásnak, csak a továbbtanuló bachelorok időnyerésének, túlélési kísérletének látszik.

Erősen vitatott a felsőoktatási expanzió gazdasági növekedésre, termelékenységre kifejtett hatása is. A kínai gazdasági elemzések egy kétosztatú gazdaság létrejöttéről tudósítanak. A külföldi közvetlen tőkeberuházás (FDI) cégek és fejlett hazai óriásvállalatok birtokolják a tudás, technológia és innováció döntő részét, és az ezen kívül rekedt vállalatok tömege olyan alacsony hozzáadott értékkel dolgozik, hogy képtelen lenne a felsőoktatás által termelt tudástöbbletet hasznosítani. (A tanulmány lezárása óta a képet sokat árnyalódott, de a magyar olvasó számára oly ismerős kétosztatú gazdaság ettől még tény.)

A tanulmány három olyan területet jelöl meg, ahol a kínai felsőoktatási expanzió mérhető glo-

bális hatásokkal járt 2008-ig. A közölt statisztikák mára abban az értelemben avultak el, hogy a korábbi trendek lineárisan folytatódtak, így 2014-ben ugyanezen hatásokról beszélhetünk, de jóval erősebb mértékben. Az első hatás a képzett, diplomás munkaerő globális tartalékának (pool) erőteljes növekedése a kínaiak belépésével. A természettudományos és mérnöki területeken ez egészen komoly elmozdulásokat teremt majd, hiszen bizonyos iparágak (kémia, biokémia, szoftverfejlesztés) által igényelt nagytömegű, minőségi és megfizethető kapacitások leginkább csak Kínában lesznek majd elérhetőek az igényelt sűrűségben és elrendezésben. Közvetve ez azt is jelenti, hogy a kínai bérek gyors emelkedése sem szünteti meg a külföldi működőtőke (FDI) beáramlását.

A második előre jelzett hatás a *tenure* felszámolásából és az akadémiai publikációs elvárások következetes érvényesítéséből fakadó szakpolitika szülte. Kína a publikációk és az idézettség területén folyamatosan javítja pozícióit és – a jelenlegi trendek meghosszabbításával – hamarosan a világ legnagyobb tudástermelőjévé válik. Érdekes és elgondolkodtató, hogy a szerzők szerint ez nem spontán növekedésből fakadó folyamat, hanem kifejezetten egy *policy* következménye.

A harmadik folyamat a publikációkkal kapcsolatban jár: Kína a nemzetközileg bejegyzett szakadalmak terén is világszínvonalra lép. A szerzők szerint ez ugyanannak az egyénileg erősen differenciált és maximum három évre szóló munkaszerződéses rendszernek a következménye, mint a publikációk növekedése.

A tanulmány születésekor a szerzők még nem figyelhettek fel a kínai felsőoktatási kínálat globális vonzerejének gyors növekedésére. Nos, 2014-re a kínai elit egyetemeken tanuló külföldi hallgatók száma és aránya gyors növekedésbe váltott – az amerikai kínálat megfizethetőbb alternatívájaként (különösen az ázsiai országok hallgatói számára). A kínai vezetés, felismerve a folyamatban rejlő új lehetőségeket, a legtehetsé-

gebb külföldi végzősök számára egy amerikai rendszerű zöldkártya-szabályozást hozott létre, belépve ezzel a *tehetségeikért* folytatott globális versenyterbe. Ez a negyedik globális hatás, amelynek távlatai ma még beláthatatlanok.

(Yao Li – John Whalley – Shunming Zhang & Xiliang Zhao: *The Higher Educational Transformation of China and Its Global Implications*. NBER Working Paper (13849). Cambridge, MA, National Bureau of Economic Research, 2008. 50 p.)

Setényi János

A KÍNAI FELSOÓKTATÁSI EXPANZÍÓ FOLYAMATA ÉS TAPASZTALATAI

Az elmúlt évszázadban félelmetes mértékű növekedés zajlott le a világ felsőoktatásában. 1900-ban globálisan körülbelül 500 ezer hallgató vett részt ebben a szektorban, ami a korosztály alig egy százalékát jelentette. 2000-re a számuk kétszázszorosra, mintegy 100 millió főre nőtt, ami a világ megfelelő korú lakosságának húsz százalékát tette ki. A növekedésre először a gazdaságilag fejlett országokban került sor, majd a 20. század végén a fejlődő országokban is. Utóbbiak közé sorolhatjuk a volt szocialista blokk államait is, amelyekben az 1989/1990-es rendszerváltás után indult meg az expanziós folyamat.

Hazánkban – ahogyan a világban mindenütt – a felsőoktatásról szóló közbeszéd témája újra és újra az expanzió és a felsőoktatás minőségének viszonya. Ennek kapcsán sok olyan vélemény látott napvilágot, hogy a kettő között fordított a kapcsolat, és ezért az expanzió káros. További gyakran felmerülő témák a felsőoktatás finanszírozhatósága, hatékonysága, társadalmi, gazdasági hasznossága a személy és a közösség számára. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásában fontos szerepet kell kapniuk a kutatóknak, és ebben a munkában – miután az expanzió világ-